

АННА ТЕРТИЧНА

радниця,

Міністерство закордонних справ України
(Київ, Україна), a.tertychna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2157-2003>

КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНИ З БОЛГАРІЄЮ У СВІТЛІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ 1990-х рр.

Анотація.** Мета дослідження* полягає у з'ясуванні сутності процесу становлення та інструментарію публічної дипломатії у відносинах України з Болгарією в 1990-х рр. ***Методологія базується на принципах історизму, науковості та об'єктивності з використанням загально- і спеціальнонаукових методів. ***Наукова новизна статті*** полягає в дослідженні процесу культурної комунікації та формування інструментів публічної й культурної дипломатії України з метою впровадження позитивного іміджу нашої держави в Болгарії, а також реакції болгарського суспільства на заходи у сфері культурної дипломатії. ***Висновки.*** Посольство України розпочинало свою роботу в позитивній атмосфері доброзичливого ставлення до молоді держави в болгарських політичних і громадських колах. Українські дипломати після відновлення дипломатичних відносин успішно використали потенціал наявної в радянський період секторальної й міжінституційної співпраці та продовжили її розвиток на якісно новому рівні. Чітке визначення кола запитів болгарського суспільства на український культурний продукт, а також орієнтування на місцеві культурні практики, особливості сприйняття інформації про Україну дозволило вітчизняному дипломатичному представництву закласти міцні підвалини українсько-болгарського культурно-гуманітарного співробітництва. В умовах складних трансформаційних процесів, які відбувалися в Україні й Болгарії впродовж 1990-х рр., українському диппредставництву у цілому вдалося забезпечити становлення міжкультурного обміну, ознайомлення з національною культурою, історією, літературою та мистецтвом. Дослідження становлення публічної й культурної дипломатії України у відносинах із Болгарією вказує на запізнілий системний підхід до формування державної політики культурного обміну, а також певне зволікання з відкриттям Українського культурно-інформаційного центру в Болгарії у відповідності до міжнародних практик.

Ключові слова: Україна, Болгарія, культурна дипломатія, українсько-болгарські відносини, міжкультурна комунікація.

Упродовж останнього десятиліття в міжнародних відносинах дедалі більшу увагу привертають інструменти публічної дипломатії та її складової – дипломатії культурної, що дозволяють методами «м'якої сили», через поєднання інформаційної й культурно-освітньої діяльності впливати на сприйняття однієї країни іншою, формування образу держави серед іноземної громадськості. Під поняттям «публічної дипломатії» розуміють «міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав

або легітимних інституцій»¹. Одним із важливих зовнішньополітичних завдань, що стоять перед українською дипломатичною службою, є створення та підтримання позитивного іміджу нашої країни на міжнародній арені. Дослідження інструментів публічної дипломатії становить не лише практичний, але й науковий інтерес, оскільки дозволяє простежити процес їх формування, розглянути особливості кожного етапу розвитку, логіку застосування різних методів, реакцію зарубіжного суспільства.

Теоретиком публічної дипломатії вважають американського фахівця у сфері міжнародних відносин Дж. Ная². Розвиток публічної дипломатії як пріоритету зовнішньої політики держави в українській науці вивчали, зокрема, С.Гуцал, М.Процюк, М.Трофименко, нормативно-правову базу провадження сучасної української публічної дипломатії дослідила Я.Гапонова, теоретичні засади застосування нової інформаційно-комунікаційної технології викладено у працях В.Рудневої³ та ін.

Завдання цієї статті полягає в дослідженні витоків публічної дипломатії України в Болгарії (передусім її культурного компонента для встановлення зв'язку між державою й болгарською громадськістю), з'ясування форм та інструментів культурної дипломатії як утілення концепції «м'якої сили», а також виокремлення етапів становлення культурної комунікації української дипломатії в Болгарії в 1990-х рр. у контексті її подальшої еволюції в напрям публічної дипломатії.

Окремі аспекти культурно-гуманітарної співпраці України з Болгарією висвітлено в дослідженнях Ю.Тимошенко, П.Черника й П.Лозинського, О.Каковкіної, О.Машевського та Г.Мінгазутдінової⁴. Фактологічні публікації про публічний і культурний напрям діяльності першого українського посольства (1918–1921 рр.) в Болгарському царстві та сучасного періоду українсько-болгарських відносин містяться в публікаціях представників української

¹ Кучмій О.П. Міжкультурні комунікації // Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. – Т.2. – К., 2004. – 812 с.

² Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York, 2004. – 192 p.

³ Гуцал С.А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави // Стратегічні пріоритети. – 2010. – №3(16). – С.106–113; Процюк М.В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип.23(2). – К., 2016. – С.21–28; Трофименко М.В. Публічна дипломатія малих держав // Вісник Маріупольського державного університету: Серія «Історія. Політологія». – Вип.16. – Маріуполь, 2016. – С.329–336; Гапонова Я.М. Українська публічна дипломатія: нормативно-правова база // Політикус. – 2017. – №3. – С.137–140 [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2017_3_30; Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – №1. – С.147–153 [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_1_18

⁴ Тимошенко Ю.О. Українсько-болгарські відносини в 90-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 17 с.; Каковкіна О. Українська діаспора в розвитку українсько-болгарських відносин // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Історичні науки». – Вип.15. – Острого, 2010. – С.110–120; Машевський О., Мінгазутдінова Г. Українсько-болгарські відносини (1991–2018 рр.) // Україна і Болгарія в історії Європи. – К.; Софія, 2019. – С.539–550; Черник П., Лозинський П. Особливості сучасних українсько-болгарських двосторонніх відносин // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Політологія, соціологія, філософія». – Вип.13. – Ужгород, 2009. – С.244–248.

громади в Болгарії В.Жуківського та А.Якімової⁵. Спробою цілісно узагальнити вікові міжкультурні контакти українців і болгар стала спільна розробка С.Мельник та В.Чуркіної⁶. Однак історія становлення і трансформації власне публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах як інструменту формування іміджу України у відносинах через культурний обмін із Болгарією комплексно не досліджувалася.

У процесі формування культурної й публічної дипломатії як окремих напрямів діяльності української зовнішньополітичної служби ключову роль відіграли дипломатичні установи. Показовою у цьому контексті є культурно-гуманітарна складова діяльності українського посольства в Болгарії 1990-х рр., передумови для розвитку якої було закладено кількома роками раніше. Ідеться, зокрема, про підписання в лютому 1989 р. плану роботи між Українським відділенням Товариства радянсько-болгарської дружби, Міністерством освіти УРСР та генеральним консульством соціалістичної Болгарії в Києві угоди про співробітництво АН УРСР із Болгарською академією наук; візит урядової делегації УРСР на чолі з головою Ради Міністрів В.Масолом до Болгарії у квітні 1989 р., що сприяло утвердженню у свідомості наукової та інтелектуальної болгарської еліти того часу думки про Україну як потенційного суб'єкта міжнародного права.

Значний внесок у створення позитивної атмосфери для старту офіційних дипломатичних відносин зробили засновані на початку 1990-х рр. товариства «Болгарія – Україна» на чолі з проф. А.Тасевим та «Друзі України в Болгарії» на чолі з перекладачкою української літератури П.Киневою. За словами А.Тасева, ще на початку 1990-го р. стало зрозумілим, що Рух за болгарсько-радянську дружбу, який обслуговував інтереси Болгарської комуністичної партії, мав реформуватися з огляду на появу нових тенденцій до відокремлення радянських республік⁷. У цій ситуації саме громадські структури можна вважати рушіями на шляху культурного обміну між державами.

Після визнання Болгарією незалежності України 5 грудня 1991 р. уже наступного року в Києві було відкрито болгарське посольство. Дипмісією на початковому етапі керував тимчасовий повірений Д.Церов, а першим послом Болгарії в Україні став П.Марков (1992–1998 рр.). Дипломатичне представництво нашої країни в Болгарії було відкрито 1993 р. на чолі з послом О.Воробйовим (1993–1998 рр.).

Правові засади для розвитку двосторонньої культурно-гуманітарної співпраці було створено відразу з підписанням протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Болгарією від 13 грудня 1991 р.,

⁵ Матеріали I, II та III наукових конференцій «Драгоманівські студії». – Софія, 2008. – 103 с.; Матеріали IV та V наукових конференцій «Драгоманівські студії». – Софія, 2011. – 98 с.; Матеріали VI та VII наукових конференцій «Драгоманівські студії». – Софія, 2013. – 197 с.; Матеріали VIII, IX та X наукових конференцій «Драгоманівські студії». – Софія, 2016. – 119 с.

⁶ Мельник С., Чуркіна В. Ключові аспекти українсько-болгарських культурних взаємин // Българите в Северното Приченоморие: Изследвания и материали. – 2018. – Т.ХІІІ. – Брой 1. – С.263–275.

⁷ Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1995. – Брой 8. – С.1–2.

в якому зафіксовано прагнення «зміцнювати політичні, торговельні, економічні й культурні зв'язки між двома країнами на новій сучасній основі»⁸. Згодом було укладено українсько-болгарський договір про дружні відносини і співробітництво від 5 жовтня 1992 р., ст. 16 якого визначала розвиток традиційних культурних зв'язків між українським і болгарським народами як внесок в європейську спадщину. Обидві держави зобов'язалися розвивати співпрацю в галузі культури, освіти, науки, забезпечувати своїм громадянам взаємний доступ до культури, мистецтва, літератури і преси, а також піклуватися про взаємне збереження на своїх територіях пам'яток історії й культурної спадщини⁹. Окрім цього, важливе значення мала міжурядова угода про співробітництво в галузі освіти, науки, культури, підписана 5 жовтня 1992 р., ст. 5 якої зафіксувала зобов'язання, «спираючись на історичні зв'язки та близькість народів і культур обох країн, а також на їхній внесок в європейську та світову цивілізацію», розвивати двостороннє культурне співробітництво на взаємовигідній основі¹⁰. Комплексний міжвідомчий документ, який регулював практичні кроки та фінансові аспекти культурного співробітництва, було підписано лише 30 січня 2003 р.

На зорі дипломатичної присутності України в Болгарії дипломатам довелося виявляти креативність при донесенні до болгарського суспільства різнобічної інформації про нашу країну. Системним інструментом публічної комунікації диппредставництва стало видання щомісячного інформаційного бюлетеня «Україна». Перший випуск побачив світ у січні 1994 р. та мав чотири сторінки формату А4. Із часом обсяг зріс до дванадцяти сторінок, а тираж становив 1000 прим., які надсилалися до апаратів президентської адміністрації, уряду, парламенту, МЗС Болгарії, у Національну бібліотеку ім. Св. Кирила й Мефодія, до університетських і регіональних книгозбірень, освітніх установ, поширювалися серед впливових друзів України в політичних, ділових, наукових, культурних колах балканської країни. Крім того, бюлетень розповсюджувався за передплатним абонементом серед постійних читачів. За оцінками першого посла України в Болгарії О.Воробйова цей часопис планувався як «міст між Україною та Болгарією»¹¹. Повний комплект за період 1994–1997 рр. зберігається в Національній бібліотеці ім. Св. Кирила й Мефодія та в архіві українського диппредставництва¹².

Першими заходами з представлення своєрідності української культури стали брифінг із нагоди Дня незалежності у серпні 1993 р., налагодження співпраці між дипломатами й товариством «Україна – Болгарія», яке діяло в рамках фундації «Слов'яни», організація зустрічей і літературних вечорів за участі болгарських інтелектуалів із нагоди 180-річчя від дня народження Т.Шевченка, переговори з Союзом болгарських перекладачів про переклади

⁸ Див.: [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_006

⁹ Див.: [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_003

¹⁰ Див.: [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_001

¹¹ Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1994. – Брой 1. – С.1.

¹² Див.: [Електронний ресурс]: <https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/search?q=Информационен+бюлетин+Украина&db=cobib&mat=allmaterials>

творів українських авторів, сприяння вивченню української мови, історії та етнографії у Софійському ім. Св. Климента Охридського та Південно-Західному ім. Неофіта Рильського (Благоевград) університетах.

Важливим було на цьому етапі вийти за межі протокольного спілкування й поширити інформацію про Україну в болгарському суспільстві. Інформація про конкретні кроки вітчизняної дипломатії у площині налагодження між-культурного обміну з'явилася в інтерв'ю посла О.Воробйова інформаційному бюлетеню «Україна», де він повідомив про інтерес болгарських митців до встановлення контактів з українськими колегами. Цьому сприяли й особисті зустрічі дипломата з болгарськими поетом Л.Левчевим, письменником Д.Фучеджієвим, філософом П.Бичваровим, славістом І.Коневим, композитором П.Джуровим.

За чотирирічний період свого існування продовжене видання української дипмісії отримало відгук як у середовищі болгарських політиків та інтелектуалів, так і провідних журналістів того часу. Високо оцінив таку форму публічної комунікації нашої дипломатичної місії президент Болгарії Ж.Желев, який у своїх зверненнях до читачів часопису у серпні та грудні 1994 р. відзначив давню історію дружніх відносин між українським і болгарським народами та наголосив, що його країна одна серед перших визнала незалежність України¹³. Позитивні оцінки українсько-болгарської співпраці містили також інтерв'ю голів Народних зборів Болгарії А.Сендова (у серпні 1995 та серпні 1996 рр.¹⁴), Й.Соколова (у серпні 1997 р.¹⁵), міністра освіти й науки Болгарії І.Димитрова у серпні 1996 р.¹⁶, які сприяли формуванню умов для розвитку успішних контактів між українцями та болгарами.

Ефективним журналістським прийомом впливу на громадську думку в Болгарії стала публікація на шпальтах інформаційного бюлетеня «Україна» коментарів політиків, науковців, журналістів провідних болгарських засобів масової інформації того часу: телебачення, радіо, друкованих видань, зокрема віце-прем'єр-міністра В.Карабашева¹⁷, депутатів Ф.Бокова, І.Костова (майбутнього прем'єр-міністра в 1997–2001 рр.), І.Палчева, Д.Йончева¹⁸, А.Панова, С.Продева, Н.Слатинського, І.Пушкарова, З.Захарієва, Е.Константинової¹⁹, В.Вилканова²⁰.

Загалом найголовнішими результатами першого етапу стало успішне використання дипломатичною установою напрацьованого потенціалу українсько-болгарської співпраці в радянський період та ресурсу неурядових організацій, заснованих із метою розвитку контактів з Україною. У цілому переформатування взаємовідносин між Україною та Болгарією після

¹³ Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1994. – Брой 8. – С.1; Брой 12. – С.1.

¹⁴ Пак там. – 1995. – Брой 8. – С.1–2; 1996. – Брой 8. – С.1–2.

¹⁵ Пак там. – 1997. – Брой 7/8. – С.1–2.

¹⁶ Пак там. – 1996. – Брой 8. – С.1–2.

¹⁷ Пак там. – 1994. – Брой 5. – С.2.

¹⁸ Пак там. – Брой 4. – С.2.

¹⁹ Пак там. – Брой 8. – С.2.

²⁰ Пак там. – 1995. – Брой 4. – С.2.

встановлення дипломатичних контактів відбувалося в умовах складного перехідного періоду для політичних систем на тлі труднощів економічного розвитку й ринкової трансформації національних економік. З огляду на ці обставини популяризація української культури в Болгарії як напрям роботи вітчизняного дипломатичного представництва не могла бути у фокусі першочергової уваги.

Новий етап становлення культурного обміну України з Болгарією фактично розпочався з проведення Днів України в Болгарії, які тривали з грудня 1996 по травень 1997 рр. і проходили під патронатом президента країни Ж.Желева. Підготовкою заходу займався організаційний комітет на чолі з віце-прем'єр-міністром України І.Курасом, котрий очолював численну українську делегацію за участі міністра освіти В.Кременя, заступника міністра з питань зовнішньої торгівлі І.Подолева, віце-президента НАН України акад. П.Толочка.

Урочисте відкриття Днів України відбулося у переповненій багатотисячній залі Національного палацу культури 13 грудня 1996 р. До участі в урочистостях було залучено симфонічний оркестр під орудою В.Сіренка, знаних співаків Д.Гнатюка, М.Стеф'юк, О.Дяченка, піаністку Е.Чуприк, скрипача О.Шургота, вокальний квартет «Гетьман». Болгарію представили ансамбль «Пірін», симфонічний оркестр із м. Враца та ін.

Митці з України виступили з концертами у Софії, Пернику та Благоевграді. У столиці Болгарії відбулася виставка продукції українських видавництв, а також тиждень українського кіно, який відкрив режисер Г.Кохан, представляючи художню кінострічку «Страчені світанки» про боротьбу у Західній Україні проти комуністичного режиму. Важливим елементом програми у Софії стало відкриття пам'ятної дошки М.Драгоманову на будинку, де проживав учений за адресою вул. Денкоглу, 40. Із вітальними промовами виступили віце-прем'єр-міністр І.Курас та мер Софії С.Софійанський, поет І.Драч. Спеціальне привітання до цієї події надіслала з Будапешта онука професора – Н.Драгоманова-Бартаї. Українська делегація поклала квіти до могили М.Драгоманова на Софійському центральному цвинтарі, де ще 1927 р. було встановлено пам'ятний надгробний знак роботи М.Паращука. У регіонах Болгарії пройшли концерти Запорізького фольклорного ансамблю «Пернач». В ефірі Болгарського національного телебачення транслювався цикл документальних фільмів виробництва Держтелерадіо України.

Урочисте завершення Днів України в Болгарії відбулося у травні 1997 р. Під час церемонії виступили посол О.Воробйов та голова Федерації дружби з народами СНД проф. З.Захарієв. Як зазначив віце-прем'єр-міністр І.Курас, «Дні України в Болгарії стали Днями української культури, економіки й науки в Болгарії», а результати зустрічей різного рівня, у тому числі ділових кіл послужили основою для аналізу потенціалу українсько-болгарської співпраці²¹.

²¹ Україна-прес. – 1996. – Брой 12. – Декември. – С.6.

На основі принципу взаємності під патронатом віце-прем'єр-міністра України, голови організаційного комітету з підготовки Днів Болгарії в Україні В.Смолія та віце-президента Болгарії Т.Кавалджієва у вересні 1997 р. відбулися Дні Болгарії в Україні, у рамках яких пройшли численні концерти, виставки живопису та книг, а також кінофестиваль²².

Дні України в Болгарії стали своєрідною спробою системного підходу до культурного обміну, утім вони залишилися єдиним у своєму роді комплексним заходом презентації культурного розмаїття нашої країни в 1990-х рр. Їх проведення одночасно підкреслило важливість відкриття Українського культурно-інформаційного центру в Болгарії, що неодноразово порушувалося в тому числі представниками української діаспори в контактах з вітчизняними дипломатами. Про це згадував, зокрема, активіст В.Жуківський²³. Зволікання із вирішенням цього питання²⁴ гальмувало й розширення культурного обміну України з Болгарією.

Характерною негативною особливістю вказаного періоду став незначний інтерес болгарських засобів масової інформації до заходів культурної дипломатії України. Показово, що навіть Дні України в Болгарії пройшли в умовах «інформаційної завіси», попри надзвичайно високий рівень української мистецької делегації і проведення заходу під патронатом болгарського президента. «Мовчання зберігала навіть інформаційна програма “У світі й у нас” першого каналу Болгарського національного телебачення», – як констатувалося в газеті «Україна-прес»²⁵. Ситуація щодо інформування про українські культурно-мистецькі заходи змінилася з переходом ЗМІ на цифрові платформи.

Активізація культурної гуманітарної співпраці з Болгарією в 1990-х рр. належала до пріоритетів українського диппредставництва, яке опанувало інструментарій культурної й публічної дипломатії. Практично всі заходи на цьому напрямі було підпорядковано завданню розбудови іміджу України як демократичної європейської держави з багатою культурною та історичною спадщиною. Оскільки ресурсних і фінансових можливостей дипустанови бракувало для задоволення запиту болгарського середовища на інформацію про нашу країну та її культурну своєрідність, вітчизняні дипломати вдалися до розміщення на сторінках бюлетеня посольства тематичних статей про історію, культуру, літературу, мистецтво.

Важливе завдання у сфері розширення культурних контактів полягало у представленні в Болгарії сучасної української літератури та в налагодженні міжлітературних зв'язків. Його вирішенню сприяла, зокрема, співпраця з болгарською перекладачкою П.Киневою, лауреаткою премії ім. І.Франка

²² Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1997. – Брой 5. – С.1, 4.

²³ Україна-прес. – 1998. – Брой 9(45). – Юли. – С.3.

²⁴ Відкриття Українського культурно-інформаційного центру в Болгарії стало можливим лише після підписання відповідного указу президента України В.Ющенка в 2006 р. (див.: [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/142/2006/sp:java:-max100>).

²⁵ Україна-прес. – 1995. – Брой 12. – Декември. – С.6.

1993 р.²⁶ Її багатий досвід перекладів П.Тичини, П.Воронька, В.Сосюри, Б.Олійника, В.Симоненка, Д.Павличка, І.Драча, М.Стельмаха, О.Гончара, Г.Тютюнника, а також щире бажання продовжувати улюблену справу стали запорукою втілення нового важливого проекту. У липні 1997 р. у видавництві «Петекстон» вийшла друком «Україна. Історія» О.Субтельного болгарською мовою в перекладі П.Киневої. Спонсором видання накладом 1000 прим. стала болгарська фірма «Хронос-Р». Частина тиражу було поширено у вищих навчальних закладах Болгарії та бібліотеках, а решту швидко реалізовано, що свідчило про значний інтерес болгарського суспільства до української історії²⁷. Іншим прикладом перекладацької роботи П.Киневої у співпраці з посольством став роман «Ключ» В.Шкляра, який вийшов друком у січні 2000 р. Спонсором виступила українсько-болгарська фірма «Трафосервіс».

З огляду на те, що внаслідок політичних змін як у Болгарії, так і в Україні державне планування перекладів іноземних літератур перестало існувати, у 1990-х рр. це видання стало одним із небагатьох фундаментальних перекладів болгарською мовою. Упродовж 1989–2005 рр. у бібліотечних каталогах Болгарії можна знайти лише поодинокі видання, зокрема «Бузинового царя» Л.Костенко в перекладі Х.Попова, «Україна. Історія» О.Субтельного, поетичну збірку «Відлуння» Б.Олійника в перекладі З.Іванова²⁸. Це свідчило про істотну прогалину в державній політиці стосовно підтримки української літератури та її представлення у світі. Відсутність фінансування була ключовою перешкодою популяризації посольством доробку українського письменства, а реалізація окремих перекладацьких проектів відбувалася лише за спонсорської допомоги. Утім зі свого боку вітчизняні дипломати намагалися компенсувати цю прогалину публікаціями про класиків української літератури на шпальтах інформаційного бюлетеня.

Із цією діяльністю тісно пов'язувалося сприяння викладанню української мови та літератури в навчальних закладах Болгарії. Першим виявив інтерес Софійський університет ім. Св. Климента Охридського, де з 1963 р. працювала доцентка Л.Терзійська, випускниця філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Шевченка. Повернувшись з України вона викладала на кафедрі російської й радянської літератур, проте мріяла про викладання української мови та домоглася включення цієї дисципліни до навчальної програми як факультативного курсу, який відвідували не тільки студенти філологічного, а й історичного та географічного факультетів. З огляду на політичні зміни, інтерес до розширення викладання українознавчих предметів у 1992 р. ректорат університету запросив із Києва професора І.Стоянова як лектора української мови. У цей самий час доцентка Л.Терзійська була направлена лектором болгарської мови на кафедру слов'янської філології КНУ ім. Т.Шевченка, де вона працювала до

²⁶ Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1994. – Брой 8. – С.6.

²⁷ Пак там. – 1995. – Брой 7. – С.1–2.

²⁸ Камберова Р. Книгопреглед: Накратко за превода на украинската литература в България след 1989 г. // Европа 2001. – 2017. – Брой 3/4. – С.66.

1994 р. Завдяки підтримці посольства України українська філологія як друга спеціальність на факультеті слов'янських філологій почала викладатися в 1994 р. Для забезпечення навчального процесу було запрошено місцевих філологів з українським походженням Т.Димитрову та В.Драгулеву, які працювали під керівництвом Л.Терзійської. У 1994–1995 навч. році завдяки викладачці Н.Бобух із Полтавського педагогічного інституту розпочалося викладання предмету «Українська мова» у Великотирновському університеті ім. Кирила та Мефодія. За свідченнями проректора Н.Колева, інтерес до україністики був достатнім, українську мову тоді вивчали 15–20 студентів щороку. Посольство України сприяло також викладанню української мови, історії та етнографії в Південно-Західному університеті ім. Неофіта Рильського, де читав лекції український фахівець проф. І.Стоянов. У 1996–1997 навч. році спеціальність «Україністика» було відкрито у Софійському університеті. В урочистому заході з цієї нагоди взяли участь радник посольства України Г.Максименко, представники Асоціації українців Болгарії, болгарської філії товариства «Просвіта», Південно-Західного університету ім. Неофіта Рильського (К.Дінчев), Головного архівного управління (Е.Хакова). Українські дипломати проводили періодичні зустрічі з викладачами та студентами-україністами Софійського університету для обговорення потреб становлення навчального процесу, забезпечення українською пресою, підручниками, сучасною літературою, словниками, відеоматеріалами та ін.

Водночас посольство України розпочало заходи з популяризації українського телебачення та кінематографа. Організовану дипломатами у жовтні 1994 р. трансляцію фільму О.Довженка «Якщо ворог не здається» у приміщенні Культурного дому посольства Російської Федерації у Софії можна вважати першою спробою представлення українського кіно болгарській аудиторії²⁹. У Російському культурно-інформаційному центрі також було організовано фотовиставку «Миті війни»³⁰, присвячену внеску українського народу в перемогу над нацизмом. Незважаючи на потребу зміни ідентифікації українців у свідомості болгарських громадян як незалежного народу з самобутньою та відмінною від російської культурою, співпраця між посольствами України та Російської Федерації в 1990-х рр. була частим явищем. Усвідомлюючи важливість присутності українського телевізійного продукту в болгарського телебаченні, посольство допомагало проведенню переговорів між Болгарським національним телебаченням та українською компанією «Рось» про трансляцію Тижня українського художнього фільму в Болгарії у травні 1994 р.

Ще одним напрямом діяльності диппредставництва у сфері культурної дипломатії стало увічнення пам'яті видатних українців, творчість яких духовно наближувала український і болгарський народи. Як згадувалося вище, у 1994 р. посольство України ініціювало встановлення меморіальної дошки М.Драгоманову у Софії, на що було отримано згоду міністра культури

²⁹ Україна: Информационен бюлетин на посолството на Украина в България. – 1994. – Брой 11. – С.1.

³⁰ Пак там. – С.2.

Болгарії І.Знепольського³¹. Зусиллями вітчизняних дипломатів продовжувалася традиція вшанування пам'яті Лесі Українки, регулярними стали vroчисті збори у с. Владая, у передмісті болгарської столиці, біля пам'ятного знаку на її честь, а також у місцевій бібліотеці, де зберігаються переклади її творів болгарською мовою, виконані С.Бакирджієвим та І.Давидковим³².

Із метою представлення українського живопису диппредставництво активно вдавалося до виставкової діяльності. Експозицію картин А.Холоменюка було проведено в м. Русе (червень 1994 р.), художніх робіт І.Шишмана, українця з етнічним болгарським походженням – у Софії (травень 1996 р.). Виставка «25 картин з України» працювала у Плевені та Старій Загорі (грудень 1997 р.). У 1997 р. І.Заставна, В.Шерешевський, О.Петрова, Г.Чуенко, О.Малих узяли участь у міжнародному трієнале в Болгарії та експонували свої роботи на виставці «Болгарія і слов'янський світ» у Софійському музеї.

Особливе значення для української культурної дипломатії мало ознайомлення болгарської громадськості з доробком М.Паращука, який левову частку свого творчого життя віддав Болгарії. У жовтні 1995 р. в Будинку архітекторів було проведено тематичну виставку в рамках міжнародного форуму «Зустрічі європейських культур». Значну частину експозиції становили унікальні архівні документи. Підготовка виставки тривала у співпраці з Головним управлінням архівів уряду Болгарії, Центральним державним архівом, музеєм «Болгарія та слов'янський світ» – філіалом Національного історичного музею, Сливенською художньою галереєю, Національною художньою галереєю, фундацією «Європейський форум» та Будинком архітекторів. Значним був внесок у підготовку концепції та змісту експозиції спеціалістів з архівної справи Е.Хакової, яка опрацювала архів М.Паращука, Н.Бошева та Ц.Кьосевої. Родина Пекаревих надала для виставки три раніше невідомі роботи скульптора, серед яких бюст С.Петлюри та болгарського діяча Г.Делчева. Відвідувачів було ознайомлено зі скульптурною пластикою М.Паращука, яка прикрашає культові будівлі столиці – ректорат Софійського університету, Болгарську академію наук, Судову палату, Народні збори Болгарії, Національну бібліотеку ім. Св. Кирила та Мефодія, Болгарський народний банк, університет у м. Русе ім. А.Кинчева, Будинок культури в м. Перник та ін.³³ Ідея проведення виставки належала архівістці Е.Хаковій, дослідниці діяльності М.Паращука, які надавала сприяння Д.Степовику в підготовці монографії про творчість скульптора³⁴. Захід мав велике значення для популяризації творчості М.Паращука в Болгарії, а також реабілітації його імені після репресивного тиску комуністичного режиму через його активну громадянську позицію, любов до України та підтримку української незалежності³⁵. З ініціативи посольства було організовано дискусію за участі провідних болгарських учених і митців про збереження й поширення

³¹ Пак там. – Брой 6. – С.1.

³² Пак там. – 1997. – Брой 1. – С.1, 7.

³³ Пак там. – 1995. – Брой 10. – С.1, 7.

³⁴ Степовик Д. Скульптор Михайло Паращук: Життя і творчість. – Едмонтон; Торонто; К., 1994. 227 с.

³⁵ Україна-прес. – 1995. – Брой 11. – Ноевмри. – С.6.

інформації про українського та болгарського митця, а також передачі копій його скульптур, зокрема бюстів С.Петлюри та інших видатних українців, до Національного музею образотворчого мистецтва, Тернопільського краєзнавчого музею, Українського фонду культури та ін.

Після завершення мандату посла О.Воробйова новоприбулий керівник дипмісії В.Похвальський (червень 1998 – березень 2004 рр.) продовжив традиції вшанування пам'яті українців, які об'єднують та культурно споріднюють Україну й Болгарію. У 1998 р. з нагоди 120-річчя М.Паращука посол України спільно з мером Софії створили ініціативний комітет та оголосили збір коштів на відкриття меморіальної дошки за адресою вул. Дондуков, 37, де проживав митець³⁶. Ця подія відбулася 26 листопада 1998 р. У церемонії взяли участь мер болгарської столиці С.Софіянський та керівники столичної громади А.Ніколов, А.Енгібаров³⁷.

Одразу після цього було ініційовано встановлення пам'ятника на могилі М.Паращука, похованого поряд із М.Драгомановим на Софійському центральному цвинтарі. Меморіальний комплекс із бронзовим погруддям було встановлено на його могилі вже у грудні 1998 р. Болгарський скульптор В.Рашидов погодився виготовити пам'ятник на безоплатній основі. Згодом він отримав державну нагороду України – орден «За заслуги» I ступеня. У липні 2000 р. пам'ять М.Паращука та М.Драгоманова вшанував прем'єр-міністр України В.Ющенко, який з офіційним візитом перебував у Софії³⁸. Український документаліст етнічний болгарин В.Барков зняв неігровий фільм «Камінь лишається» про життя і творчість в Болгарії М.Паращука. Неодноразовий показ стрічки ефірі болгарського телебачення забезпечив ознайомлення широкої глядацької аудиторії з талантом українського скульптора, який більшу частину свого творчого життя віддав балканській країні³⁹.

У січні 1999 р. український телеканал «СТБ» став доступним для телеглядачів Софії, які користувалися послугами софійських телеоператорів⁴⁰. Згодом географію було розширено на Варну, де місцеві телепровайдери включили канал «СТБ» у пакетні послуги на некомерційній основі⁴¹.

Того ж року завдяки налагодженню інституційної співпраці з Національною бібліотекою ім. Кирила та Мефодія в її приміщенні вперше було представлено українські стенди (понад 80 українських книжок із бібліотечного фонду) в рамках виставки слов'янської книги.

Натомість забезпечення викладання української мови та україністики мало труднощі. Якщо впродовж перших чотирьох років українська філологія приймала студентів кожного року, то з 2000 до 2012 рр. – через рік, а з 2012 р. – набір студентів знову почав здійснюватися на щорічній основі. На той час спеціальність збереглася лише у Софійському університеті, де зусилля болгарських викладачів кафедри підтримували лектори, носії мови й фахівці з

³⁶ Пак там. – 1998. – Брой 7(43). – Юли. – С.8.

³⁷ Пак там. – Брой 11(47). – Ноември. – С.13.

³⁸ Пак там. – 2000. – Брой 7(67). – Юли. – С.1.

³⁹ Пак там. – Брой 5(53). – Май. – С.9.

⁴⁰ Україна-прес. – 1999. – Брой 1(49). – Януари. – С.1.

⁴¹ Пак там. – Брой 12(60). – Декември. – С.9.

різних українських університетів. Згортання українознавчих дисциплін у регіональних вишах Болгарії на початку 2000-х рр. стало суттєвою іміджевою втратою для України, адже розширення викладання української мови в іноземних державах є одним з основоположних інструментів сучасної культурної дипломатії. У цьому сенсі заслуговує на вивчення та запозичення досвід Болгарії, яка прагне розширювати мережу лекторатів болгарської мови й літератури в українських закладах вищої освіти (зокрема в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, Львівському національному університеті ім. І.Франка, Одеському національному університеті ім. І.Мечникова, Мелітопольському державному педагогічному університеті ім. Б.Хмельницького)⁴².

Запровадження нових технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства на зламі століть вимагало й оновлення форм інформаційної діяльності посольства України в Болгарії. У 2000 р. запрацював веб-сайт дипломатичної установи, який став цифровою платформою для продовження інформаційно-комунікативної функції бюлетеня «Україна». Представлено рубрики про державний устрій нашої країни, історію, природу, духовне життя українців, персональний склад дипмісії, а також консульські послуги⁴³. Цифровий інформаційний ресурс проіснував до 2013 р. та був відключений після переведення всіх українських дипмісій на єдину платформу МЗС України.

Загалом упродовж 1990-х рр. удалося закласти підвалини культурної комунікації, яка у 2000-х рр. переросла у пріоритетний напрям публічної й культурної дипломатії зовнішньополітичного відомства України. Основними її інструментами в діяльності українського посольства у Софії стало власне продовжене видання, популяризація історії України, виставкова діяльність, увічнення пам'яті видатних українців, підтримка зусиль перекладачів та викладання української мови у вищій школі, представлення українського кінематографа та поширення українського телебачення на території Болгарії. Видання дипмісією щомісячного інформаційного бюлетеня «Україна» стало своєрідним продовженням традицій посольства Української Народної Республіки в Болгарії, яке випускало «Українсько-болгарський огляд» (1919–1920 рр.)⁴⁴.

Безцінним надбанням культурних взаємовідносин України з Болгарією є діяльність професора М.Драгоманова, скульптора М.Паращука, письменниці й публіцистки Лесі Українки. Їхній творчий спадок болгарського періоду став невичерпним резервом для формування іміджу України у цій балканській країні поза часовими рамками.

Незначна кількість видань перекладної української літератури болгарською мовою компенсувалася інформаційною роботою на сторінках бюлетеня посольства, а також проведенням літературних вечорів у співпраці з викладачами-україністами з Софійського університету. Незважаючи на недостатність фінансового забезпечення та організаційної підтримки з

⁴² Умови направлення болгарських лекторів на роботу за кордон подібні до норм направлення дипломатів у довготермінове закордонне відрядження та регулюються спеціальним наказом міністерства освіти й науки Болгарії (див.: [Електронний ресурс]: https://www.mod.bg/bg/doc/drugi/Dlajnosi_chujbina/20180104_Naredba_dulgors_komandirovki_chuzhbina.pdf).

⁴³ Україна-прес. – 2000. – Брой 10(70). – Октомври. – С.12.

⁴⁴ Див.: Українско-български преглед. – 1919. – 15 октомври.

боку держави у проведенні заходів культурно-мистецької сфери посольство України в Болгарії вдалося до цільового залучення спонсорів, і саме завдяки доброчинності було реалізовано значну частину задумів. Одночасно одним із найскладніших завдань виявилось подолання незацікавленості болгарських мас-медіа, які через певні стереотипи та орієнтованість на радянський/російський культурний проект на початковому етапі не виявляли належної уваги до висвітлення культурних заходів, організованих українським посольством.

Можна констатувати, що відкриття спеціальності «Українська мова й література» у Софійському університеті стало успіхом культурної дипломатії, однак із часом було втрачено українознавчі осередки в регіональних болгарських університетах. Це вказує на потребу законодавчого вдосконалення та державної фінансової підтримки діяльності лекторів української мови за кордоном. У цьому сенсі корисним може бути вивчення досвіду Болгарії, яка, починаючи з 1992 р., постійно вдосконалює сферу діяльності болгарських лекторів в іноземних вишах, намагаючись збільшити їх кількість (у тому числі й в Україні).

Упродовж 1990-х рр. було закладено базу довготривалих зв'язків між українськими й болгарськими інституціями у сфері підтримки гастрольної діяльності, контактів на рівні кінематографістів, театрального, музичного та візуального мистецтва, музейної, архівної справи.

Період 1993–1996 рр., коли тривала робота з напрацювання контактів українських дипломатів і проведення культурно-мистецьких заходів під егідою посольства, можна вважати першим етапом формування інструментів культурної дипломатії. Унікальною подією, яка відкрила новий етап у розвитку цього напрямку, стало проведення Днів України в Болгарії, що залишилися єдиним масштабним заходом упродовж кількох десятиліть українсько-болгарських дипломатичних взаємин. Ключовим здобутком культурної й публічної української дипломатії в Болгарії впродовж 1996–1999 рр. можна вважати розширення безпосередніх контактів між українцями та болгарами, поступове утвердження у свідомості болгарських громадян сприйняття незалежності та самобутності українського народу. Однак реалізований у цей час комплекс заходів не зміг повністю задовольнити зростаючого попиту на український культурний продукт, поставив на порядок денний української культурної дипломатії в Болгарії питання про відкриття культурно-інформаційного центру.

REFERENCES

1. Hryshchenko, Yu. (2018). *Bolhary v Ukraini 1920-kh – 1930-kh rr.: mizh natsionalnymy proektamy vlady i realiamy zhyttia*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Kakovkina, O. (2010). Ukrainka diaspora v rozvytku ukrainsko-bolharskykh vidnosyn. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky»*, 15, 110–120. [in Ukrainian].
3. Kamberova, R. (2016). 20 rokiv ukrainistyky v Sofiiskomu universyteti imeni Sviatoho Klymenta Okhrydskoho. *Ukrainska mova u sviiti: Zb. mat. IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 100–104. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky. [in Ukrainian].

4. Kuchmii, O.P. (2004). Mizhkulturni komunikatsii. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia*, 2, 496. Kyiv: Znannia Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Mashevskiy, O., Minhazutdinova, H. (2019). Ukrainsko-bolharski vidnosyny (1991–2018 rr.). *Ukraina i Bolharia v istorii Yevropy*, 539–550. Kyiv; Sofiia. [in Ukrainian].
6. Melnyk, S., Churkina, V. (2018). Kliuchovi aspekty ukrainsko-bolharskykh kulturnykh vzaiemyn. *Bolharyte v Severnoto Prychenomorye: Yzsledvanyia y materyaly*, XIII, 1, 263–275. [in Ukrainian].
7. Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
8. Stepovyk, D. (1994). *Skulptor Mykhailo Parashchuk: Zhyttia i tvorchist*. Edmonton; Toronto; Kyiv: KIUS. [in Ukrainian].
9. Chernyk, P., Lozynskiy, P. (2009). Osoblyvosti suchasnykh ukrainsko-bolharskykh dvostoronnikh vidnosyn. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriia «Politolohiia, sotsiolohiia, filozofia»*, 13, 244–248. [in Ukrainian].

ANNA TERTYCHNA

Counsellor,

Ministry of Foreign Affairs of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), a.tertychna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2157-2003>

CULTURAL COMMUNICATION OF UKRAINE WITH BULGARIA IN THE LIGHT OF PUBLIC DIPLOMACY OF THE 1990s

Abstract. *The purpose of the study is to explore the evolvement and instruments of public diplomacy in Ukraine's relations with Bulgaria in the 1990s. The methodology of the study is based on the principles of historicism, scientificity and objectivity and the use of general and special scientific methods. The scientific novelty of the article lies in exploring the process of cultural communication and creation of Ukraine's public and cultural diplomacy instruments with the purpose to shape a positive image of our state in Bulgaria as well as the reaction of the Bulgarian society to cultural diplomacy events. Conclusions.* *The Embassy of Ukraine commenced its work in a positive atmosphere of friendly attitude towards the young state in the Bulgarian political and public circles. After the resumption of diplomatic relations, Ukrainian diplomats successfully used the potential of sectoral and inter-institutional cooperation existing in the Soviet period and continued its development to a whole new level. Clear identification of the range of requests made by the Bulgarian society to the Ukrainian cultural product as well as focus on local cultural practices and peculiarities of perception of information about Ukraine allowed the Ukrainian diplomatic mission to lay strong foundations for Ukrainian-Bulgarian cultural and humanitarian cooperation. In the context of the complex transformational processes that took place in Ukraine and Bulgaria during the 1990s, the Ukrainian diplomatic mission as a whole succeeded in securing the establishment of the intercultural exchange, insight into Ukrainian culture, history, literature, and art. The study of the development of public and cultural diplomacy of Ukraine in its relations with Bulgaria indicates a belated systematic approach to the development of the state policy of cultural exchange as well as a certain delay with the opening of the Ukrainian Cultural and Information Center in Bulgaria in accordance with the existing international practices.*

Keywords: *Ukraine, Bulgaria, cultural diplomacy, relationship between Ukraine and Bulgaria, intercultural communication.*